

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Plutarchus

Despre Isis și Osiris – Mitul fundamental și misteriiile

din religia egipteană/ Plutarh; trad., cuv.-înainte și note:

Maria Genescu. - Ed. a 3-a, rev. - București: Herald, 2024

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-630-336-003-4

I. Genescu, Maria (trad.) (pref.) (note)

821.14

Pentru noutăți și comenzi:

www.edituraherald.ro

office@edituraherald.ro

Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61

Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60

Mob: 0744.888.388, 0771.664.320

Plutarch, *Isis and Osiris*, translated by Frank Cole Babbitt, Vol. V of the Loeb Classical Library edition of the *Moralia*, London, 1936.

PLUTARH

DESPRE ISIS ȘI OSIRIS

Mitul fundamental și misteriiile
din religia egipteană

Traducere, cuvânt-înainte și note:

MARIA GENESCU

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CUVÂNT-ÎNAINTE	7
DESPRE ISIS ȘI OSIRIS	21
NOTA EDITORULUI	139
BIBLIOGRAFIE	141
INDICE DE NUME PROPRII	145

LBRIS

We know
books

**DESPRE ISIS
, ŞI OSIRIS**

Pentru oamenii care cunosc buna-cuviință, strălucită Clea¹, este chiar o datorie să ceară de la zei toate binefacerile; însă ceea ce ar trebui să dobândim de la ei, mai întâi și mai întâi, este cunoașterea lor, atât pe cât ne stă în putință. Or, cel mai frumos dar pe care Dumnezeu ni-l poate face este cunoașterea adevărului. Dumnezeu le-a lăsat oamenilor toate bunurile râvnite, care lui îi sunt străine și de care nu are nicio trebuință. Așadar, nu aurul și argintul fac Dumnezeirea să se bucure – căci nu în tunete și fulgere stă puterea lui –, ci grija

¹ Așa cum Plutarh însuși ne dezvăluie în acest tratat, Clea era o preoteasă de la Delfi care conducea cortegiul *tiadelor*, în cadrul sărbătorilor dionisiace. Faptul că, la Delfi, unul dintre vestitele oracole ale Antichității elene, aflat sub patronajul zeului Apolo, se celebra și cultul lui Dionisos (Bachus la romani) este confirmat de Plutarh în dialogul *Despre E de la Delfi* „Dionisos, divinitate care la Delfi nu are parte de mai puțină cinste ca Apolo” (în volumul *Despre Oracolele Delfice*, 9, tr. de Adelina Piatkowski și Magda Mircea, cu un Studiu introductiv de Smaranda Bădiliță, Polirom, 2004). În mitologia greacă, Dionisos este fiul lui Zeus și al prințesei Semele, fiica regelui Cadmos din Teba. Pe când era însărcinată, Semele, la îndemnul Herei, soția amantului divin, îi cere lui Zeus să i se arate în întreaga lui splendoare. Convins în cele din urmă, Zeus și-a luat înfățișarea lui obișnuită. La vederea fulgerelor care îl inconjurau, Semele a căzut trăsniță. Zeus a apucat să smulgă copilul din pântecul mamei sale, care era abia în luna a șasea; pentru că era prematur, l-a cusut în coapsa lui de unde l-a scos, viu și nevătămat, când i s-a împlinit sorocul. Pentru a-l feri de gelozia Herei, Zeus l-a încredințat pe Dionisos, pentru a fi crescut, unor nimfe, numite *Thiade* sau *Hiade*, fiicele lui Atlas și ale Oceanidei, în număr de șapte (alteori sunt numai trei), numite și *Nimfele din Nisa*. La rândul lor, urmărite fiind de gelozia Herei, au fost transformate de Zeus într-un grup de stele numite *Hiade*, aflate în vecinătatea *Pleiadelor*. În ceremoniile de misterii, ce reiterau viața zeului, ele jucau un rol important. Săpăturile arheologice de la Delfi au scos la iveală o piatră tombală din anul 118 d.Hr. inscripționată cu numele Clea, ce ar fi putut fi piatra de pe mormântul celei care l-a inspirat pe Plutarh; acestei Clea, el i-a mai dedicat o lucrare, intitulată *Gynaicon metai*, în care mărturisește o înaltă apreciere virtuților feminine.

și înțelegerea; nimic nu este mai frumos decât spusele lui Homer¹, atunci când vorbește despre Jupiter² și Neptun³:

*Ieșiți din cel mai curat sânge al neamului zeiesc,
Și unul, și altul vin din locul ceresc.
Jupiter, cel dintâi prin naștere și înțelegere,
Are în ceruri cea mai mare putere.*

Pe bună dreptate, el spune că Jupiter are o putere mai mare decât Neptun, căci el este cel dintâi ca înțelepciune și știință.

¹ Homer a trăit, probabil, între sec. al X-lea și sec. al VIII-lea î.Hr. și a fost cel mai mare poet epic al Antichității grecești, autor al epopeilor *Iliada* și *Odissea*, a căror acțiune este în strânsă legătură cu războiul troian și cu legendele care s-au creat în jurul acestui eveniment. De timpuriu, au existat discuții referitoare la paternitatea lui Homer asupra celor două epopei, generând așa-numitele „probleme homerice”. Potrivit legendei, Homer era un rapsod bătrân și orb care rătăcea dintr-un oraș în altul pentru a-și recita versurile.

² Jupiter (Zeus, la greci) aparținea celei de-a doua generații divine. El era ultimul născut al celui mai tânăr dintre Titani, Saturn (Cronos, la greci), și al Rheeli. Pentru că un oracol i-a prezis că unul dintre fiii săi îl va detronea, el își înghițea progeneriturile imediat ce se nășteau. Pe ultimul născut, Jupiter, îl salvează Rheea, oferindu-i lui Saturn, în locul lui, un bolovan înfășurat în cârpe. Ajuns la vârsta bărbăției, Jupiter dorește să preia puterea pe care o deținea tatăl său. Sfătuit de Titanida Metis (Prudența), el face să-i parvină lui Saturn o anumită plantă de leac ce-l determină pe acesta să-i vomite pe toți fiii și fiicele sale înghițiți anterior, respectiv pe frații și pe surorile lui mai mari. Aceștia vor face parte din grupul zeilor, numiți *olimpieni*, în număr de doisprezece: Jupiter, Neptun, Pluton, Marte, Vulcan, Apollo, Junona, Vesta, Minerva, Ceres, Diana și Venus. Corespondenții acestora în mitologia greacă sunt, în aceeași ordine, Zeus, Poseidon, Hades, Marte, Hefaiostos, Phoibos, Hera, Hestia, Atena, Demeter, Artemis și Afrodita. Pentru a cuceri puterea asupra universului, Jupiter și *olimpienii* se vor lupta, mai întâi, cu Titanii, fiii lui Uranus și ai Gaiei, timp de zece ani, apoi, cu Giganții, *gigantomahia*, *olimpienii* ieșind de fiecare învingători. Totuși, pentru a fi recunoscut ca zeu suprem, Jupiter a mai trebuit să se lupte cu un monstru, foarte puternic și fioros, Typhon. Pe parcursul acestor confruntări, extrem de dure, la un moment dat, Jupiter este prins și mutilat. Va fi salvat, printr-un vicleșug, de zeii Mercur și Pan. În mitologia egipteană, Jupiter era identificat cu Amon.

³ Neptun era zeul elementului acvatic. Echivalentul lui în mitologia greacă era Poseidon, din generația *olimpienilor*; după înfrângerea Titanilor (vezi, *supra*), prin tragere la sorți, lui i-a revenit domnia peste oceanele și mările lumii, Hades a primit stăpânire peste lumea infernală, în timp ce Zeus a devenit stăpânul Cerului și al Pământului. Neptun era reprezentat cu un trident, purtat într-un car tras de animale monstroase – jumătate cai și jumătate serpi –, înconjurat de pești și alte făpturi marine, legendare sau reale.

Or, fericirea vieții veșnice, cea care îi este hărăzită numai lui Dumnezeu, dacă nu greșesc, stă în puterea lui de a ține minte toate câte s-au săvârșit în trecut. Căci a trăi crezând că poți despărți nemurirea de cunoaștere și înțelegere înseamnă că aceea nu e viață, ci numai o scurgere de vreme. Iar cercetarea adevărului, mai ales aceea îndreptată spre cunoașterea zeilor, nu înseamnă altceva decât că dorești să te împărtășești din fericirea lor; studiul, precum și învățătura pe care le dobândești în felul acesta sunt o îndeletnicire mai sacră, mai măreață și mai importantă decât oricare alta; înseamnă chiar mai mult decât cultul pe care noi îl oferim zeilor în temple. Și nu este altă divinitate căreia această îndeletnicire să-i fie mai plăcută ca aceea pe care o sluiți, anume pentru înțelepciunea și știința ei; însuși numele ei ne spune că nimănui altcuiva nu i se potrivesc mai bine cunoașterea și înțelegerea.

Căci numele lui *Isis* este grecesc, la fel ca și al lui *Typhon*¹, dușmanul zeiței; în trufia lui, ce i se trage din greșală și prostie, risipește și distruge învățătura sfântă pe care Isis a dobândit-o și a adunat-o cu grijă și pe care o transmite aceluia care, ducând

¹ Typhon sau Tifei era considerat ultimul dintre vlăstarele Gaiei și al Tartarului. Altă legendă spune că Gaia, supărată din cauza înfrângerii Giganților, a determinat-o pe Hera (Junona) să ceară ajutorul lui Cronos (Saturn) pentru a crea o făptură capabilă să-l înfrângă pe Zeus (Jupiter). Acesta i-ar fi dat două ouă acoperite cu spermă pe care ea le-a îngropat în pământ și din care s-a născut apoi Typhon. Altă legendă grecească relatează că Hera (Junona) l-ar fi conceput pe Typhon de una singură, fără nicio intervenție masculină. Jumătate om și jumătate animal, Typhon era un monstru înaripat, mai înalt decât toți munții, lovindu-se uneori cu capul de stele, având la fiecare mână, în loc de degete, câte o sută de capete de dragon. Ochii lui aruncau flăcări și era încins cu un brâu de vipere. În confruntarea lui cu Zeus (Jupiter), la un moment dat, îl prinde pe acesta și-l mutilează, tăindu-i mâinile, picioarele și tendoanele, pe care le ascunde în locuri diferite. Probabil, acest episod al luptelor dintre cei doi l-a determinat pe Plutarh să-l identifice cu Seth din mitologia egipteană care, și el, l-a tranșat pe Osiris în bucăți. În mitul grecesc, Zeus îl învinge definitiv pe Typhon prăvălind peste el muntele Etna și zdrobindu-l.

mereu o viață simplă, potolită, departe de plăcerile simțurilor, de patimi și de bucuriile cărnii, doresc să se împărtășească din firea dumnezeiască; pe aceia care, în templele noastre, se supun acestor reguli aspre și țin posturi îndelungate, al căror scop este cunoașterea Ființei dintâi și atotstăpânitoare, pe care numai mintea o poate pricepe, pe care zeița îi pofteste să o caute prin ea însăși în sanctuarul unde sălășluiește. Însuși numele templului ne spune limpede că acolo poate fi găsită cunoașterea și inteligența Ființei mai presus decât toate. Se numește *Iseium* și numele acesta înseamnă că, dacă îi vom trece pragul umili și cu mintea luminată, îl vom putea cunoaște pe Acela care este.

Unii spun că Isis este fiica lui Mercur¹; alții spun că tată i-a fost Prometeu². Or, Mercur este socotit părintele înțelepciunii

¹ Zeul roman Mercur sau Mercurius era identificat cu zeul grec Hermes, fiu al lui Zeus și al *Pleiadei* Maia, cea mai frumoasă dintre ficele lui Atlas. Ca și Hermes, Mercur îi proteja, în special, pe negustori și pe călători. Semnele lui distinctive erau caduceul, pălăria cu boruri largi, sandalele înaripate, precum și o pungă pentru păstrarea veniturilor din comerț. Mai era considerat și mesager al zeilor, în general, și al lui Jupiter, în particular. Folosind numele latin, Mercur, Plutarh îi transferă acestuia toate atributele lui Hermes, adică pe acela de patron al secretelor bine tănuite, al vorbirii și al discursului elevat, al inteligenței superioare, ca și pe acela de zeu *psihopomp* (ce însoțea sufletele celor morți în împărăția umbrelor), dar și pe acela de zeu *psihagog*, ce ajută sufletele să revină la viață. Legende grecești mai spun și că Hermes a inventat flautul sau naiul pe care, văzându-l, Apolo și l-a dorit foarte mult. Hermes îi vinde instrumentul cerându-i, la schimb, caduceul și să-l învețe arta divinației. Referindu-se la acesta din urmă – la Hermes –, Plutarh îl consideră ca fiind identic cu zeul Thot din panteonul zeilor egipteni, același pe care Platon îl numește Theut.

² În mitologia greacă, Prometeu era fiul Titanului Iapet. În ce o privește pe mama lui, unii spun că ea ar fi fost fie nereida Asia, fie nimfa Climene, fie o altă Oceanidă. Prometeu era considerat binefăcătorul oamenilor pentru că a furat focul din cer, de care, până atunci, beneficiau numai zeii, și l-a dăruit acestora. Această faptă l-a înfuriat pe Zeus care a poruncit să fie înlănțuit pe o stâncă din Munții Caucaz. Jar, pentru ca pedeapsa să fie și mai dură, a mai poruncit ca un vultur monstruos, odrasla a lui Typhon și a Echidnei, să-i mănânce ficatul. În același timp, mânia lui s-a revărsat și asupra oamenilor, cărora le-a trimis cutia Pandorei, cu toate relele și nenorocirile conținute în ea. Dar Prometeu, la fel ca toate divinitățile străvechi, avea și darul profeției, astfel că, în schimbul unui oracol, Zeus (la romani, Jupiter) a îngăduit ca Heracles să-l ucidă pe vulturul devorator și să-l elibereze

și al profeției; tot despre el se spune că a inventat gramatica și muzica. De asemenea, la Hermopolis¹, prima dintre cele nouă muze este numită Isis sau Dreptate, din cauză că această zeiță, așa cum spuneam, este înțelepciunea întruchipată și ea dezvăluie adevărurile divine acelor care, pe drept și cu adevărat, sunt hierofanți sau hierofante. În primul rând sunt aceia care ascund în suflet, ca într-un chivot, învățătura sfântă despre zei, purificată de păreri străine și de superstițiile ce o întinează; apoi sunt aceia care acoperă statuile zeilor cu veșminte, fie negre și întunecate, fie albe și strălucitoare, fapt care ne face să înțelegem că știința acestei învățături ce ne vine de la zei este amestec de lumini și umbre.

Acesta este înțelesul pe care îl ascund veșmintele sacre cu care, după moarte, sunt îmbrăcați preoții lui Isis, drept mărturie că au păstrat în ei cunoașterea adevărului adevărat și că acesta este singurul lucru pe care îl iau cu ei în cealaltă viață.

Însă, dragă Clea, așa cum nici barba și nici hainele nu-i fac pe adevărații filosofi, tot așa, nici veșmintele de in și nici obiceiul de a-și rade tot corpul nu-i pot face, pe unii, preoți ai lui Isis. Un adevărat isiac este acela care, după ce a învățat cu sârguință tot ce i s-a spus despre aceste divinități, începe să judece asupra celor învățate și, ca un adevărat filosof, vrea să

pe Titan. Totuși, pentru că pedeapsa trebuia să fie veșnică, la modul simbolic, Prometeu a fost obligat ca, de atunci încolo, să poarte mereu un inel confecționat din fierul cu care a fost încătușat și o pietricică din stâncă pe care a stat înlănțuit. Se mai spune și că de la data când a fost încătușat pe stâncă până la data eliberării sale trecuseră treizeci de mii de ani.

¹ Hermopolis era numele grecesc al capitalei nomei a XV-a, provincie situată în Egiptul de Sus, cam la 300 km sud de Cairo, orașul din zilele noastre. Denumirea grecească de Hermopolis, „orașul lui Hermes”, se datorează faptului că grecii l-au identificat pe zeul lor Hermes cu Thot al egiptenilor. În egipteană, numele orașului era Kemnu (astăzi, Ashmunein) și era patronat de zeul Thot, dar și de cei opt zei care alcătuiau *Ogdoadă*, *khemnu* însemnând, în egipteană, „opt”.

fie sigur că sunt adevărate. Însă cei mai mulți dintre oameni nu cunosc cauzele lucrurilor, nici măcar ale celor mai simple și obișnuite, cum ar fi, de pildă, din ce cauză preoții din Egipt se rad și poartă veșminte de in; unii nici măcar nu-și dau osteneala să priceapă, pe când alții cred că, dintr-un prea mare respect pentru oi nu se folosesc ei de lâna lor și nici nu le consumă carnea; alții spun că se rad pe cap în semn de doliu și că poartă veșminte de in pentru că floarea acestei plante are aceeași culoare ca și vălul azuriu ce îmbracă întreaga lume.

Cu toate acestea, obiceiurile lor au o singură și aceeași cauză. „Aceluia care este întinat, spune Platon¹, nu-i este îngăduit să se apropie de ființa din cea mai pură substanță”. Or, hrana și orice secreție din trup sunt în mod necesar impure, iar lâna, blana, părul și unghiile sunt produse de aceste secreții. Ar fi,

¹ Platon (428–346 sau 347 î.Hr.) a fost cel mai strălucit filosof al Antichității grecești. Născut într-o familie aristocratică, a fost, mai întâi, discipolul filosofului heraclitean Cratylus, apoi al lui Socrate. După moartea lui Socrate, a călătorit în Megara, Cirenaica, Egipt și în Sicilia unde a făcut o încercare, eșuată, de a aplica unele reforme politice. La Atena, spre anul 387 î.Hr., a înființat o școală de filosofie numită *Academia*, după numele proprietarului grădinii unde își ținea cursurile, Akademos. Opera lui scrisă s-a păstrat aproape în întregime, sub forma unor admirabile dialoguri, dintre care 28 sunt autentice, restul fiind considerate apocrife. În general, dialogurile lui sunt grupate în trei clase: cea dintâi cuprinde dialogurile din tinerețe, respectiv, *Alcibiade*, *Ion*, *Criton*, *Charmides*, *Protagoras* etc.; în cea de-a doua clasă sunt incluse acele dialoguri în care își prezintă sistemul propriu de gândire filosofică, bazat pe teoria *eidelor*, cum sunt *Gorgias*, *Menexene*, *Euthydeme*, *Phaedon*, *Cratylus*, *Banchetul*, *Republica*; în cea de-a treia categorie sunt grupate dialogurile dificile, în care se revine asupra temei enunțate, completând-o: *Parmenide*, *Theaetetes*, *Sofistul*, *Politica*, *Philebos*, *Timaos*, *Critias*, *Legile*. În expunerea demersului filosofic, aplicând metoda socratică constând dintr-o întrebare urmată de răspuns (*maieutică*), Platon își dezvoltă teoria sa cu privire la *eidos*, forme inteligibile, eterne și desăvârșite, arhetipuri a toate cele câte se află în lumea sensibilă, acestea din urmă fiind numai reflectări imperfecte și instabile ale modelului ideatic. Cunoașterea supremă, prin care se dobândește o viziune de ansamblu (*theoria*) asupra lumii inteligibilelor, devine posibilă prin *dialectică*, dar, în prealabil, necesită studiul aritmeticii, astronomiei, geometriei și muzicii. Influența considerabilă a scrierilor platoniciene a determinat apariția neoplatonismului, punându-și amprenta și pe teologia creștină. Plutarh însuși se declară un mare admirator al lui Platon, așa cum rezultă din textul de față, dar și din alte scrieri ale lui.

așadar, de tot răsul ca preoții lui Isis care, înainte de a oficia se rad pe tot corpul, să folosească pentru veșmintele lor lâna de oaie. Doar și Hesiod¹ ne spune:

*Pentru ospetele zeilor noștri nu pregetați
Și unghiile ce-au crescut degrabă le tăiați,*

căci, prin aceste cuvinte ne atrage atenția că, pregătindu-ne pentru zilele de sărbătoare, să nu așteptăm până când încep sacrificiile pentru a ne scăpa de aceste excrescențe nefolositoare. Pe când inul este un produs al pământului nemuritor; el are semințe ce sunt bune de mâncat și din el se fac veșminte curate și fine, ușoare la purtat, potrivite în toate anotimpurile și despre care se spune că îndepărtează păduchii grețoși. Însă despre aceste lucruri vom vorbi mai încolo.

Preoții au o atât de mare scârbă de orice secreție, încât nu numai că se abțin de la consumul cărnii – care le produce pe cele mai multe dintre ele, cum ar fi carnea de oaie sau de porc, unele dintre legume –, dar nu mănâncă niciodată mâncare sărată, printre altele, din cauză că stârnește peste măsură pofta de mâncare și de băutură. Ar fi absurd să-l credem pe Aristagoras² care spune că sarea este impură din cauză că, atunci când se cristalizează, mor în ea un număr foarte mare de animale mici ce rămân închise în cristale. Se mai spune că îl adapă pe boul

¹ Hesiod (sf. sec. al VIII-lea–incep. sec. al VII-lea î.Hr.), cel mai vechi dintre poeții greci. Opera lui literară este alcătuită din poeme didactice care conțin sfaturi practice referitoare la agricultură și navigație, precum și considerații asupra vieții țăranilor, grupate sub titlul *Munci și zile*. Într-o altă lucrare, *Theogonia*, Hesiod prezintă explicații mitice cu privire la nașterea Universului și la genealogia zeilor.

² Aristagoras (sec. al IV-lea î.Hr.) a fost un istoric, originar din Milet. A scris o istorie a Egiptului, *Aegiptiaca*, din care s-au păstrat numai fragmente.

Apis¹ dintr-o fântână anume și că le este interzis să bea apă scoasă din Nil; în ce-i privește, ținând seamă de spusele mai multor autori, ei nu considerau apa Nilului impură din cauza crocodililor – căci pentru nimic altceva egiptenii n-au mai multă venerație ca pentru acest fluviu –, ci deoarece se spune că apa lui îngrașă, întrucât conține un mâl foarte hrănitor. Așadar, ei nu vor ca Apis să se îngrașe prea mult, lucru care nu doresc să li se întâmple nici lor, pentru ca sufletul să sălășluiască mereu într-un trup ușor și sănătos și pentru ca partea de dumnezeire ce se află în fiecare dintre noi să nu fie copleșită și înăbușită de materia muritoare.

La Heliopolis², preoții Soarelui, la vremea când își fac îndeletnicirea, nu duc vin deloc în temple, deoarece ei cred că nu se cuvine să bea în timpul zilei, când pot fi văzuți de către

¹ Apis, numit în egipteană Hep, era o divinitate agrară ce se manifesta luându-și înfățișare de taur (sau de bou) sacru. La început, era adorat în orașul Memfis și, de timpuriu, a fost considerat o intrupare a zeului Ptah, protectorul cetății. Ulterior, este asociat cu Ra – de la care primește discul solar pe care îl poartă între coarne –, dar și cu Osiris, primind numele de Apis-Osiris, rezultând, din tot acest amestec, o divinitate funerară complexă. Moartea taurului Apis era motiv de doliu pentru întregul Egipt. După ce-l înmormântau – acordându-i onoruri faraonice –, preoții, numiți „toiegele lui Osiris”, porneau în căutarea viitorului Apis, pe care îl recunoșteau după anumite semne riguroso stabilite. După ce noul Apis era identificat – prilej de mari serbări populare –, era condus în țarul sacru de la Memfis, unde avea asigurat un adevărat harem de cadăne rumegătoare.

² Heliopolis era unul dintre cele mai vechi orașe egiptene. Situat la nord de Memfis și la nord-est de Cairo, Heliopolis, Orașul Soarelui, era o adevărată capitală a spiritualității egiptene, găzduind sanctuarul zeului Atum (sau Tum), manifestare a zeului solar Ra sau a ipostazelor acestuia, respectiv, Hepe și Ra-Harachte, ce se încarnau în pasărea Phoenix sau în taurul Mnevis. În strădania lor de a structura panteonul zeilor egipteni, preoții heliopolitani au creat o cosmogonie proprie pornind de la prima *eneadă*. Astfel, Atum s-a creat mai întâi pe sine, scuișându-se sau masturbându-se. Creând apoi perechea primordială, Shu (Aerul) și Tefnuth (Umezeala) a alcătuit, împreună cu aceștia, prima triadă divină. Le-a urmat a doua pereche divină, copiii primului cuplu, Geb (Pământul) și Nut (Cerul), urmașii lor formând alte două perechi, respectiv, Osiris și Isis, Seth și Nephthys. Ulterior, pentru a cuprinde întregul panteon egiptean, s-au mai adăugat încă două *eneade* secundare. Din anticul oraș Heliopolis s-a mai păstrat un singur obelisc din timpul faraonului Sesostris.

domnul și regele lor. Alți preoți îl beau, dar numai în cantități mici. Cu prilejul numeroaselor lor sărbători, ei se abțin cu desăvârșire de la băutură și își petrec tot timpul în temple, studiind, meditând sau învățându-i pe alții adevărurile dumnezeiești.

Nici măcar regii înșiși, așa cum scria Hecateu¹, nu primeau decât un tain de vin recomandat de cărțile sacre, deoarece erau, în același timp, și sacerdoți. Abia sub domnia lui Psammeticos² au început ei să bea; mai înainte de acesta, vinul nu le era îngăduit și nu-l foloseau nici măcar pentru libații, convinși fiind că nu este pe placul Dumnezeirii, întrucât sângele Titanilor³, cei care, odinioară, s-au luptat cu zeii, amestecându-se cu seva pământului, a făcut să crească vița-de-vie. Iar cei care se îmbată își pierd mințile din cauză că se umplu cu sângele pământului spurcat. Eudoxiu⁴, în cea de-a doua carte a *Geografiei* sale,

¹ Hecateu (sau Hecataios) din Abdera (sec. IV–III î.Hr.). A trăit în Egipt, în timpul domniei lui Ptolemeu I Lagos și a scris în limba greacă. Este cunoscut ca autor a două tratate, respectiv, *Despre hiperboreeni* și *Despre Egipt*, lucrări în care faptele istorice devin pretext pentru speculații fanteziste cu caracter moral sau religios, susținând originea orientală a filosofiei grecești.

² Acest nume a fost purtat de trei faraoni din dinastia a XXVI-a. Aici este vorba despre Psammeticos I (663–609 î.Hr.), cel care, alungându-i pe arabi din Egipt, a întemeiat dinastia saită, având capitala în orașul Sais din delta Nilului. Informația cu privire la băutul vinului, permis numai începând cu domnia acestui rege, a fost preluată de la Herodot.

³ Titanii, în mitologia greacă, erau progeniturile lui Uranos (Cerul) și ale Gaiei (Pământul). Pentru supremația asupra lumii, ei au dus lupte îndelungate împotriva celorlalți zei, conduși de Zeus. Ulterior, în mediile artistice, luptele dintre zei și titani au primit numele de *Titanomahia* (vezi și *nota* la Jupiter).

⁴ Eudoxiu din Cnidos (cca 405–cca 355 î.Hr.), matematician, astronom, medic și filosof grec din Asia Mică, discipol al pitagoreicului Architas din Tarent și al lui Platon, autor al unei teorii geocentrice a universului, inventator al cadranelui solar orizontal. Este cel dintâi care a avut ideea că traiectoriile planetelor ar putea fi rezultatul mișcării câtorva sfere homocentrice în jurul Pământului. Considerat părintele astronomiei grecești, a calculat durata anului solar la 365 și $\frac{1}{4}$ zile și a descoperit, de unul singur, steaua Canopis. Eudoxiu a fost și un bun cunoscător al astrologiei universale și meteorologice. Ca matematician, a fundamentat teoria proporțiilor, preluată de Euclid în cartea a cincea a *Elementelor* sale. O bună parte din viață și-a petrecut-o în Egipt. Scrierile lui, în cea mai mare parte, sunt pierdute.

povestește că aceste lucruri le-a aflat chiar din gura preoților egipteni.

În general, egiptenii mănâncă orice fel de pește; însă fiecare trib preferă anumite soiuri și le respinge pe altele. Astfel, *oxyrinicienii*¹ nu mănâncă niciun fel de pește dacă este prins în cârlig, cu momeală. Cum ei adoră oxyrinii, se tem ca undița să nu fie spurcată prinzând un alt soi de pește. Cei din Syena² nu se ating de peștele doradă³, venit din mare, ce apare în momentul când Nilul stă gata să se reverse; ei cred că numai prezența doradei în apele fluviului va face ca acesta să inunde cu mълul mult-așteptat. Pe de altă parte, preoții nu mănâncă niciun fel de pește. În cea de-a noua zi a primei luni din an, fiecare egiptean iese în poarta casei și mănâncă pește fript. Preoții, la fel, prăjesc pește în fața porților, dar nu se ating de el. Acest obicei are două explicații, una mai limpede este de ordin religios și este în legătură cu convingerile filosofice, din respect față de Osiris și de Typhon, despre care voi vorbi mai încolo; cealaltă explicație este cunoscută de toată lumea, și anume din cauză că peștele nu este nici un aliment necesar și nici nu are un gust prea plăcut. Homer este de aceeași părere când spune că nici *feacii*⁴ – popor subțire,

¹ *Oxirinchos* este numele unui pește (*marmyrus*) pe care grecii l-au dat unui oraș din Egiptul de Sus (în egipteană, *Per-medjet*), capitală a nomei a XIX-a. Se pare că localnicii aveau un cult pentru acest soi de pește, considerându-l o întrupare a zeului Seth. Unele legende spun că oxirinchul, atunci când Osiris a fost tăiat în bucăți, i-a înghițit mădularul masculin.

² Syena era o așezare din Egiptul de Sus, în apropiere de prima cascadă a Nilului (orașul Assuan de astăzi).

³ În alte regiuni ale Egiptului se credea că dorada marină a fost cea care i-a înhățat mădularul lui Osiris, simbol al fertilității, și, din această cauză, prezența doradei oferea certitudinea că revărsarea Nilului, ce aducea mълul roditor, se va desfășura în cele mai bune condiții.

⁴ Popor mitic, amintit în *Odiseea* lui Homer, care trăia pe o insulă ce a fost identificată cu insula Corfu.

aplecat spre plăceri –, nici locuitorii Itacăi, neamuri de insulari, nu obișnuiau să mănânce pește și nici chiar tovarășii lui Ulise, în timpul îndelungatei lor călătorii pe mare, nu s-au hrănit cu pește decât atunci când n-au avut încotro. Într-un cuvânt, ei cred că marea a ieșit din foc și că se întinde până dincolo de marginile firii; că nu este parte a pământului sau un alt element deosebit de acesta, ci este o scurgere străină, vicioasă și neprietenoasă; însă, în ceremoniile lor religioase, nu amestecă lucruri nebunești sau absurde, nimic ce vine din superstiție, așa cum unii sunt înclinați să creadă. Credințele lor au un conținut de morală, un caracter practic sau, cel mai adesea, le reamintesc unele fapte interesante din istoria lor sau, în sfârșit, sunt în legătură cu fenomenele din firea înconjurătoare. Așa este, de pildă, părerea lor privitoare la ceapă.

Totuși, nimic nu este mai lipsit de noimă ca a da vina pentru abstenența lor față de această legumă. Se povestește că Dictis¹, unul dintre cei care au hrănit-o pe zeiță, pe când smulgea ceapă, a căzut în fluviu și s-a înecat. Dacă preoții au aversiune pentru această legumă, se datorează faptului că această plantă crește și se dezvoltă numai când luna este în descreștere; de altminteri, nu le convine să consume ceapă nici în timpul posturilor și al purificărilor, pentru că provoacă sete, nici în timpul sărbătorilor, pentru că îi face să plângă. La fel, ei socotesc că și porcul este un animal spurcat, pentru că, de obicei, se împerechează când luna este retrogradă, dar și din

¹ În mitologia greacă, Dictis era fratele tiranului Polidectes din insula Serifos. Pentru că numele lui se aseamănă cu termenul ce înseamnă „plasă”, el apare într-o legendă în care se spune că a tras cu năvodul, în timp ce pescuia, lada în care fuseseră închiși Perseu cu mama sa, poveste ce prezintă unele asemănări cu mitul osirian.